

ՄԻԼԵՆԱ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

*Հայաստանի եվրոպական
համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի հայրորդ*

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՔԸ ՈՐՊԵՍ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՕՐՅԵԿՏ**

Ամփոփագիր

Հոդվածում ներկայացվում է պետական տարածքի սահմանադրաիրավական դոկտրինը: Այդ կապակցությամբ տարածքը՝ որպես սահմանադրաիրավական կարգավորման օբյեկտ, քննարկվում է սահմանադրական իրավունքի հիմնային ինստիտուտների տեսանկյունից, մասնավորապես՝ imperium և dominium միասնական ռեժիմի դիրքից՝ որպես տարածքային գերակայության արտահայտում, «մարդու» և «քաղաքացու» կարգավիճակների փոխկապվածության և հասարակության ու պետության տարածքային կազմակերպման համակարգում:

Հիմնաբառեր. տարածք, պետություն, սահմանադրություն, իրավական ինքնիշխանություն, տարածքային ինքնիշխանություն:

Ժամանակակից իրավագիտության մեջ «պետության տարածք» եզրույթն ընկալվում է որպես հիմնարար հասկացություն, որը «ժողովուրդ» և «իշխանություն» կատեգորիաների հետ միասին կազմում է պետության կազմավորման եռատարր միասնական համակարգ:

Դեռևս XIX դարի վերջին, գերմանացի հայտնի պետականագետ Հ. Ելլինեկը նշել է, որ՝ «որպեսզի խուսափես իրավական ֆիկցիայից, անհրաժեշտ է պետության գոյությունը ճանաչել վերջինիս բաղկա-

1 (113)2024

◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԿԱՆ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ցությունը կազմող իրական տարրերի առկայությամբ. այդ տարրերն են՝ տարածքը, ժողովուրդը, իշխանությունը»¹:

Կամ, «տարածքի»՝ որպես պետության առաջնային հատկանիշի, վերաբերյալ ֆրանսիացի հանրային իրավունքի ոլորտի իրավագետ Լեոն Դյուգին դեռևս XX դարի սկզբներին նշել է, որ՝ «պետությունը որպես այդպիսին կարող է տեղ գտնել այն ժամանակ, երբ նա տեղակայվել է որոշակի սահմաններով տարածքի վրա: ... և առանց տարածքի ժողովրդի կողմից հանրային իշխանության կազմակերպումը կդադարի պետություն լինելուց»²:

Պետության տարածքի վերաբերյալ տեսական տարբեր մոտեցումներ տեղ են գտել մասնագիտական գրականության մեջ: Այսպես, սկսած XIX դարից պետության տարածքի իրավաընկալման վերաբերյալ տարբեր մոտեցումներ են ներկայացվել: Այսպես, ռուս իրավագետ Վ. Իվանով-սկին նշել է, որ՝ «այն տարածքը, որն զբաղեցնում է ժողովուրդը, պետության կարևոր տարրն է: Եվ այդ առումով որևէ այլ պետություն չի կարող զբաղեցնել երկրի մակերևույթի որևէ մաս, որտեղ ստեղծվել են պետական կազմակերպության հետագա զարգացման ու կատարելագործման համար զանգվածային պայմաններ»³:

Ակնհայտ է, որ հեղինակի կողմից «տարածքը» դիտարկվում է առավելապես պետության կազմակերպման միջոց, բայց ոչ պետության հատկանիշ: Հիշյալ մոտեցման վերաբերյալ իր տեսակետն է արտահայտում պետության և իրավունքի հայտնի տեսաբան Ն.Ս. Կորկունովը՝ անդելով, որ՝ «իրավագետ Վ. Իվանովսկին, սահմանելով պետության իրավական բնութագիրը, այդպես էլ չի դիտարկում տարածքային հատկանիշը որպես պետության հատկանիշ»⁴:

Հետագա տարիների ընթացքում խորացնելով իրենց գիտական պատկերացումները պետության տարածքի վերաբերյալ՝ մասնավորապես, պրոֆեսոր Վ.Ս. Յակուշևի անդամը, դա այն տարածքն է, որի վրա տարածվում է տվյալ պետության իրավազորությունը⁵: Ավելի ընդհանրական սահմանում է տվել

¹ Տե՛ս **Еллинек Г.** Общее учение о государстве. - СПб., 1908, էջ. 103 / Новое издание. - М., 2018, էջ 135:

² Տե՛ս **Дюги Л.** Конституционное право. Общая теория государства. - М., 1908, էջ 128 / Новое издание. - М., 2015, էջ 147:

³ Տե՛ս **Ивановский В.** Государственное право // Известия и ученые записки Казанского университета. 1895, № 5, էջ 71-72:

⁴ Տե՛ս **Коркунов Н.М.** Лекции по общей теории права. - СПб., 1914, էջ 17 / Новое издание. - М., 2020, էջ 15:

⁵ Տե՛ս Теория государства и права / Под ред. **В.С. Якушева.** - М., 2001, էջ 57:

պրոֆեսոր Ս.Ս. Ալեքսեևը, ըստ որի՝ պետության տարածքը՝ որպես բնակչության տարածքային կազմակերպման ձև, այդ տարածքի սահմաններում անմիջականորեն փոխկապակցվում է հանրային իշխանության իրականացման հետ¹:

Կամ, պրոֆեսոր Վ.Ե. Չիրկինը պետության տարածքը դիտարկում է որպես տարածքային գերակայություն, այսինքն՝ «իր տարածքում ժողովրդի լիարժեք իշխանության դրսևորում», ինչը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ տվյալ տարածքում որևէ այլ իշխանություն չի կարող սահմանափակել տվյալ տարածքի ժողովրդի հանրային իշխանությունը²: Իսկ հայ իրավագետներից պրոֆեսոր Ժ.Դ. Զհանգիրյանը գտնում է, որ՝ «պետության տարածքն անբողջական է, անօտարելի, բացառիկ և անձեռնմխելի»³:

Ակնհայտ է, որ ներկայացվածի համատեքստում «տարածքի» վերաբերյալ գիտական հետազոտությունները չեն կորցրել իրենց արդիականությունը և հատկապես XXI դարում իրավագիտության համար դրանք կարևորվում են հատուկ անհրաժեշտությամբ՝ պայմանավորված աշխարհաքաղաքական ներկայիս իրավիճակով:

Նորովի մոտեցման անհրաժեշտություն ունի Հայաստանի Հանրապետության տարածքի անձեռնմխելիության և տարածքային ամբողջականության վերաբերյալ գիտակցումը:

Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեջ «տարածք» եզրույթը հիշատակվում է սահմանադրական տարբեր կարգավորումների շրջանակում. ՀՀ զինված ուժերի կողմից տարածքային ամբողջականության ապահովումը (հոդվ. 14, մաս 1), պետության տարածքում ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքի իրականացումը (հոդվ. 40, մաս 1), տարածքային համաչափ զարգացման վերաբերյալ պետության քաղաքականության նպատակի սահմանումը (հոդվ. 86, կետ 10), Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորների սահմանումն ու բաժանումը (հոդվ. 121), կառավարության տարածքային քաղաքականության իրագործումը (հոդվ. 160, մաս 1, 3), տարածքի փոփոխության հարցով Ազգային ժողովի կողմից Սահմանադրական դատարանի դիմելը (հոդվ. 169, մաս 2), համայնքի ավագանու կողմից

¹ Տե՛ս **Алексеев С.С.** Теория государства и права. - М., 2008, էջ 121:

² Տե՛ս **Чиркин В.Е.** Государствоведение. - М.: Юристь, 1999, էջ 95:

³ Տե՛ս 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 82-րդ հոդվածի մեկնաբանությունը // Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ (ընդ. խմբ. Գ Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի): Եր., 2010, էջ 780:

համայնքի տարածքում պարտադիր կատարման ենթակա ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի ընդունումը (հոդվ. 182, մաս 3), հանրաքվեով տարածքի փոփոխության հարցի լուծումը (հոդվ. 205, մաս 1) և այլն:

Հիշատակված սահմանադրական նորմերի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ «պետության տարածքի» էությունն ու բովանդակությունն անմիջականորեն բացահայտվում է Սահմանադրության 121-րդ հոդվածի բովանդակությունից, ըստ որի՝ «Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորներն են մարզերը և համայնքները: Վարչատարածքային բաժանումը, Կառավարության ներկայացմամբ, սահմանվում է օրենքով»: Թեև պետության տարածքի մաս կազմող ընդերքի և օդային տարածքի մասին Սահմանադրությունում խոսք չի գնում, այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է նկատել, որ միջազգային իրավունքով ձևավորված ավանդույթի հիման վրա օրենսդրական կարգավորումների շրջանակում այդ տարածքները ևս դիտարկվում են պետության տարածքի մաս¹, իսկ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հռչակում է, որ՝ ընդերքը և ջրային ռեսուրսները պետության բացառիկ սեփականությունն են:

Ակներև է, որ «պետության տարածքի» (ցամաքի, ջրային և օդային) որպես սահմանադրաիրավական կատեգորիայի և ինստիտուտի տեսական ու գործնական մոտեցումների վերաիմաստավորման վերաբերյալ հիմնախնդրի առանձնահատկությունը նրանում է, որ դրանով հետաքրքրված են տարբեր գիտակարգերի ներկայացուցիչները, որոնք ձգտում են հասնել ողջ հասարակության գոյության միակ նյութական արժեքի վերաբերյալ խորքային գիտելիքների՝ հետապնդելով տարբեր նպատակներ: Իրավագիտությունը նույնպես գործուն մասնակցություն ունի տարածքի սահմանադրաիրավական կարգավիճակի պարզման, դրա ամբողջականության և միասնականության ապահովման իրավական երաշխիքների մշակման խնդրում:

Այսինքն, ժամանակակից հասարակության և պետության տարածքային կազմակերպման հիմնախնդիրների վերաբերյալ առկա տեսական-իրավական պատկերացումների համատեքստում, կարծում ենք, որ ներկայիս սահմանադրական իրավունքում տարածքի սահմանադրական-իրավական էության և նշանակության վերաբերյալ գերակշռում է պարզունակ այն մոտեցումը, ըստ որի՝ պետության տարածքն

¹ 2011 թվականի նոյեմբերի 28-ի Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին օրենսգիրքը, «Պետական սահմանի մասին» 2001 թվականի նոյեմբերի 20-ի ՀՕ-265 օրենքը և այլն:

ընկալվում է որպես՝ ցամաքային, ջրային և օդային տարածություն, որը գտնվում է պետության սահմանների շրջանակում և նրա ինքնիշխանության ներքո¹:

Սակայն, անհրաժեշտ է նկատել, որ այդ նույն տարածքի վրա են տարածվում ոչ միայն պետական ինքնիշխանությունը, այլև պետության իրավական կարգադրագրերը, նրա իրավակիրառ ու իրավապահպան գործառնությունները, օրինական հարկադրանքը և արդարադատության իրականացման իրավասությունը:

Միաժամանակ, տեսական նման պատկերացումների բազմազանության պարագայում դեռևս պետության տարածքի սահմանադրաիրավական էությունն ու նշանակությունը լիարժեք չեն արտացոլում այդ տարածքի սահմանադրաիրավական իմաստն ու բովանդակությունը, քանի որ, որպես կանոն, հաշվի չեն առնվում այդ հիմնախնդրի բարդ ու բազմակողմանի հատկանիշները, ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր իրավունքում:

Ի տարբերություն մասնավոր իրավական մոտեցման, որը պետության տարածքը դիտարկում է որպես սեփականության կամ քաղաքացիաիրավական շրջանառության օբյեկտ, հանրային իրավական մոտեցումը բացահայտում է տարածքի էությունն ու բովանդակային առանձնահատկությունները, սահմանում է տարածքը որպես պետության գոյության նյութական հիմք, որպես ժողովրդի (ազգի) ինքնության նյութական հիմք ու նախադրյալ, որպես ինքնիշխանության և իրավական համակարգի, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասության գործադրման սահման²: Պետության տարածքի հանրային և մասնավոր իրավական մոտեցումների տարանջատման վերաբերյալ արդարացի է մեջբերել գերմանացի միջազգային իրավունքի պրոֆեսոր Լ. Օպենհեյմի տեսակետը պետության տարածքի սեփականության բնույթի վերաբերյալ, ըստ որի՝ «Պետության տարածքը ևս պետության տարածքային սեփականություն է ("territorial property")»: Սակայն, անհրաժեշտ է նկատել, որ «տարածքային սեփականություն» եզրույթը հանրային իրավունքի կատեգորիա է, որը չպետք է շփոթել մասնավոր սեփականության հետ: Այսինքն, պետու-

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք: Գիրք երկրորդ: Եր., 2016, էջ 10:

² Տե՛ս **Барсегов Ю.Г.** Территория в международном праве. - М., 1958; **Бабурин С.Н.** Территория государства. Правовые и геополитические проблемы. - М., 1997; **Клименко Б.М.** Государственная территория. Вопросы теории и практики международного права. - М., 1974 և այլք:

թյան տարածքը միապետի կամ կառավարության կամ նույնիսկ տվյալ պետության ժողովրդի սեփականությունը չէ»¹:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ է կարևորել այն շեշտադրումները, որոնք առնչվում են տարածքի հանրային իրավական բնութագրիչների՝ որպես պետության տարածքային կազմակերպման և հանրային իշխանության մարմինների ձևավորման մասով դրանց ազդեցության, ինչպես նաև տարածքային գերակայության՝ որպես ինքնիշխան պետության հատկանիշի և տարածքային ամբողջականության սկզբունքի հարաբերակցության հետ²:

Չնայած այդպիսի մոտեցումների կարևորությանը, տարածքի հանրային իրավական բնութագրի կողքին գոյություն ունեն նաև տարածքի մարդկային չափումները, որոնք նույնպես արտահայտում են տվյալ տարածքի բնութագրական հատկանիշները: Դրա համար էլ սույն աշխատանքի ուշադրության կենտրոնում են պետական տարածքի սահմանադրաիրավական և մասնավոր իրավական բնութագրական հատկանիշները:

Պետության տարածքը ազգային և միջազգային իրավունքի նորմերով ճանաչված տարածքն է, որը սահմանագծով տարանջատված է այլ ինքնիշխան պետությունների տարածքից, և որի նկատմամբ տարածվում է տվյալ պետության ինքնիշխանությունը, այդ թվում՝ իշխանության գերակայությունը: Այստեղից, պետության տարածքը ոչ միայն իրավաքաղաքական կատեգորիա է, այլ նաև տվյալ ժողովրդի ինքնությունը հաստատող նյութական բաղադրիչ, և միաժամանակ՝ ապրելու և արարելու կենսապայման, որտեղ խոսք կարող է լինել մշակույթի, տնտեսության, իրավական համակարգի և ժողովրդի կենսապահովման այլ պայմանների մասին:

Պետության տարածքը նաև տվյալ ժողովրդի հարատևելու նախապայմանն է, նրա ներկայի ու ապագայի հիմնասյունը: Ժողովրդի պատմական տարածքը ձևավորված է դարերի ընթացքում, օրինակ, հայ ժողովրդի պարագայում հայկական լեռնաշխարհը և նրա սահմանների հստակեցումը տևել է հազարամյակներ՝ ք.ա. III-II հազարամյակների ընթացքում:

¹ Տե՛ս International Law. A Treatise / By **L. Oppenheim**. Sixth Edition. London; New York; Toronto, 1947. էջ 408:

² Մասնավորապես, տե՛ս **Крощ В.И.** Теория конституционного правопользования. - М., 2015, էջ 114-115. **Темираев А.В.** Конституционно-правовое содержание принципа территориальная целостность // Конституционное и муниципальное право. - М., 2017, 4(148), էջ 121-124:

Տարածքը ոչ միայն ժողովրդի, այլ պետության գոյության և բնականոն զարգացման հիմնական գործոնն է: Եվ պատահական չէ, որ հին ու նոր պատերազմների հիմնական պատճառը տարածքն է, որին տիրելու համար անզիջում պայքարում են բոլոր ժամանակներում: Սակայն, պետության տարածքի արժեքանական նշանակությունն առավելապես խարսխված է նրա՝ որպես սահմանադրաիրավական կատեգորիայի, իրավական բովանդակության ու նշանակության վրա: Ավելին, պետության տարածքային ամբողջականության և դրա անվտանգության ապահովման համար, յուրաքանչյուր երկրի Սահմանադրություն (այդ թվում՝ ՀՀ Սահմանադրությունը, հոդվ. 14) սահմանում է տարածքային ամբողջականության ապահովման որոշակի երաշխիքների համակարգ:

Պատմական և ծագումնաբանական առումով ցանկացած պետության տարածքային կազմակերպումը սկսվում է հանրային մարմինների տարածքային բաժանումով (մարզեր, շրջաններ, գավառներ և այլն), իսկ բնակչության բաժանումը ըստ տարածքային պատկանելիության՝ սկսվում է տվյալ երկրի տարածքում հասարակական քաղաքական կյանքում մարդկանց ներգրավմամբ:

Պետության տարածքային կազմակերպման համակարգում բնակչության՝ որպես մարդկանց միավորումների, էթնիկական խմբերի, ազգերի ընդհանրության առկայության պայմաններում տարածքը ձեռք է բերում որոշակի արժեքային նշանակություն, որը հետագա իրավական զարգացումների ընթացքում կազմում է սահմանադրական հիմնարար արժեքային համակարգի բաղկացուցիչ մաս: Հետևաբար, ժամանակակից սահմանադրաիրավական դոկտրին ունեցող պետություններում տարածքը բնութագրվում է որպես հանրային իրավական և մասնավոր իրավական բնութագրական հատկանիշների մեկ միասնական ամբողջություն:

Պետության տարածքային կազմակերպման սահմանադրաիրավական արժեհամակարգը կազմում են նաև ոչ միայն տնտեսական, սոցիալական, մշակութային, ազգային-պատմական, այլև՝ իրավական բնութագրիչները, որոնք որպես կանոն, ամրագրված են սահմանադրաիրավական նորմերում և սկզբունքներում: Այս առումով, պետական տարածքի իրավական բնութագրիչների առանձնահատկությունը պայմանավորված է նրանով, որ դրանք ամրագրված են ոչ միայն հիմնական օրենքներում, այնպես էլ միջազգային պայմանագրերում և միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներում, որոնք կազմում

ՍԱՀՄԱՆԱՐԴՈՎԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ ◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ ◆ 1(113)2024

են տվյալ պետության ողջ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը¹:

Այսպիսով, պետության տարածքը՝ որպես սահմանադրաիրավական կարգավորման օբյեկտ, ընդհանրացված ձևով կարելի է ներկայացնել սահմանադրական իրավունքի հետևյալ ինստիտուտների տեսանկյունից, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի այս կամ այն բովանդակային բնութագիրը.

Առաջին՝ դրանք այն սահմանադրաիրավական ինստիտուտներն են, որոնցում ամրագրված է պետության տարածքային գերակայությունը, ընդ որում դա ենթադրում է, որ ժամանակակից սահմանադրական իրավունքի տեսությունում և պրակտիկայում տարածքային գերակայությունը բնութագրվում է երկակի հատկանիշներով՝ ա) պետության լիիրավ և բացառիկ ինքնիշխանությունը իր տարածքի նկատմամբ (imporium), բ) տարածքը՝ որպես պետության նյութական հիմք, ներառում է ոչ միայն ցամաքը, այլև ներքին և արտաքին ջրերը, օդային տարածությունը (dominium),

Երկրորդ՝ պետական իշխանության տարածքային կազմակերպման ինստիտուտները (պետության տարածքային կառուցվածքը, վարչատարածքային բաժանումը, դրանց առանձնահատկությունները և փոխհարաբերությունները և այլն)².

Երրորդ՝ տեղական ինքնակառավարման համակարգի ինստիտուտները, որը ենթադրում է այնպիսի սահմանադրաիրավական հարցերի լուծումներ, որոնք ունեն տեղական կամ համայնքային նշանակություն, տեղական ինքնակառավարման մարմինների սահմանները և այլն,

Չորրորդ՝ պետական իշխանության իրավասու տարածքային ինստիտուտները, որոնք կոչված են լուծելու համապետական և տեղական ինքնակառավարման միջև առաջացող խնդիրները, տարածքային մարմինների (մարզերի) և տեղական ինքնակառավարման (համայնքների) միջև ծագած հարցերը և այլն.

¹ Մանրամասն տե՛ս **Леванин И.В.** Государственное единство России: теоретико-правовое исследование: дисс. доктора юрид. наук. - М., 2003, 304 էջ: **Остроухов Н.В.** Территориальная целостность государств в современном праве и ее обеспечение в РФ и на постсоветском пространстве: дисс. доктора юрид. наук. - М., 2010, 484 էջ: **Устименко Н.А.** Конституционно-правовые аспекты территориальной целостности РФ: дисс. канд. юрид. наук. - М., 2005, 184 էջ: **Уханкин В.В.** Конституционно-правовой механизм обеспечения государственной целостности РФ: дисс. канд. юрид. наук. - М., 2009, 250 էջ, և ուրիշներ:

² Տե՛ս Территория в публичном праве / **Нарутто С.В., Шугрина Е.С., Исаев И.А., Алебастрова И.А.,** МГЮА им О.Е. Кутафина. - М., 2013, 319 էջ:

Հինգերորդ՝ պետական իշխանության տարածքային այն ինստիտուտները, որոնք լիազորված են լուծելու մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների իրականացման, դրանց պաշտպանության, սոցիալ-մշակութային խնդիրները:

Հասկանալի է, որ թվարկված ինստիտուտները նախ սպառնիչ չեն և բացի դրանից յուրաքանչյուր պետության սահամանադրաիրավական համակարգում դրանք ունեն իրենց առանձնահատկությունները, իրականացման եղանակներն ու նպատակները:

Սակայն, իրենց առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ պետության տարածքի ժամանակակից հայեցակարգը ենթադրում է, որ պետության տարածքային գերակայությունը դրսևորվում է միաժամանակ և՛ նյութական, և՛ տարածության առումով¹: Ընդ որում, պետության՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի համար տարածքը գոյություն ունի անդադար, կրում է շարունակական բնույթ, որի սահմաններից դուրս անիմաստ է պետության գոյությունը: Հետևաբար, դա հավասարապես վերաբերում է հանրային իշխանության բոլոր սուբյեկտներին (պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին):

Այնուհետև, ցանկացած պետական-քաղաքական կազմակերպության բնակչությունը բաժանված է տարածքային հատկանիշով, սակայն անձի իրավական կարգավիճակը պայմանավորված չէ տարածքային բաժանման բուն փաստով, այլ այն սահմանված է երկրի Սահմանադրությամբ՝ անկախ տարածքի այս կամ այն վայրում գտնվելու փաստից;

Պետության և բնակչության տարածքային կազմակերպումը, այդ թվում տեղական ինքնակառավարման մարմինների համայնքային կազմակերպումը, ենթադրում է դրանց գործուն ազդեցությունը պետական և տեղական ինքնակառավարման ինստիտուտների, անձի իրավական կարգավիճակի ինստիտուտների գործառնությունների վրա: Այդ առումով, պետության և բնակչության տարածքային կազմակերպումն իրենից ներկայացնում է համապարփակ միջոց, որն ապահովում է առավել բարենպաստ պայմաններ հասարակության արդյունավետ կառավարման և մարդու իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորված պաշտպանության համար:

Այսպիսով, ամփոփելով կարելի է եզրակացնել, որ՝

¹ Ст'у Территория в публичном праве, նույն աշխ., էջ 97-98:

1) պետության տարածքն ընկալվում է որպես՝ ա) պետության պարտադիր հատկանիշ, բ) պետության՝ որպես քաղաքական կազմակերպության անքակտելի մաս, գ) պետության գոյության անհրաժեշտ ու բնական պայման, դ) պետության մեջ հասարակության կազմակերպման նյութական հիմք,

2) այդ տարածքի պաշտպանությունը, այսինքն՝ պետության միասնականության և տարածքային ամբողջականության ապահովումը պետությունների անքակտելի որակական հատկանիշներն են, միաժամանակ, միմյանց փոխլրացնող և փոխպայմանավորված սահմանադրական արժեքներ, որոնք ապահովվում են սահմանադրաիրավական երաշխիքներով և այլ կառուցակարգերով:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ (ընդ. խմբ. **Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի**): Եր., 2010, 1086 էջ:

2. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք: Գիրք երկրորդ: Եր., 2016, 345 էջ:

3. **Алексеев С.С.** Теория государства и права. - М., 2008, 457 էջ:

4. **Барсегов Ю.Г.** Территория в международном праве. - М., 1958, 268 էջ:

5. **Бабурин С.Н.** Территория государства. Правовые и геополитические проблемы. - М., 1997, 325 էջ:

6. **Дюги Л.** Конституционное право. Общая теория государства. - М., 1908 / Новое издание. - М., 2015, 244 էջ:

7. **Ивановский В.** Государственное право // Известия и ученые записки Казанского университета. 1895, № 5, էջ 71-72:

8. **Клименко Б.М.** Государственная территория. Вопросы теории и практики международного права. - М., 1974, 278 էջ:

9. **Коркунов Н.М.** Лекции по общей теории права. - СПб., 1914, էջ 17-18: Новое издание. - М., 2020, 479 էջ:

10. **Кросс В.И.** Теория конституционного правопользования. - М., 2015, 390 էջ:

11. **Леванин И.В.** Государственное единство России: теоретико-правовое исследование: дисс. доктора юрид. наук. - М., 2003, 304 էջ:

12. **Нарутто С.В., Шугрина Е.С., Исаев И.А., Алебастрова И.А.** Территория в публичном праве / МГЮА им О.Е. Кутафина. - М., 2013, 319 էջ:
13. **Остроухов Н.В.** Территориальная целостность государств в современном праве и ее обеспечение в РФ и на постсоветском пространстве: дисс. доктора юрид. наук. - М., 2010, 484 էջ:
14. Теория государства и права / Под ред. **В.С. Якушева.** - М., 2001, 425 էջ:
15. **Чиркин В.Е.** Государствоведение. - М.: Юрист, 1999, 547 էջ:
16. **Устименко Н.А.** Конституционно-правовые аспекты территориальной целостности РФ: дисс. канд. юрид. наук. - М., 2005, 184 էջ:
17. **Уханкин В.В.** Конституционно-правовой механизм обеспечения государственной целостности РФ: дисс. канд. юрид. наук. - М., 2009, 250 էջ:
18. International Law. A Treatise / By **L. Oppenheim.** Sixth Edition. London; New York; Toronto, 1947. էջ 408:

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ТЕРРИТОРИЯ КАК ОБЪЕКТ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация

В статье представлена конституционно-правовая доктрина государственной территории. В связи с этим государственная территория как объект конституционно-правового регулирования рассматривается сквозь призму базовых институтов конституционного права, в частности, с точки зрения единства режимов *Imperium* и *dominium* - как конституционного проявления территориального верховенства, взаимосвязи статусов “человека” и “гражданина” в системе территориальной организации общества и государства.

Ключевые слова: территория, государство, Конституция, правовой суверенитет, территориальный суверенитет.

STATE TERRITORY AS AN OBJECT OF LEGAL CONSTITUTIONAL REGULATION

Annotation

The author presents a legal constitutional doctrine of state territory in the unity of public and personal characteristics. Thus, territory as an object of legal constitutional regulation is viewed in several ways through the prism of basic institutions of constitutional law, through the unity of imperium and dominium modes as a constitutional manifestation of territorial supremacy, through the interaction of two statuses: person and citizen in the system of territorial organization of state and society.

Keywords: state, Constitution, jurisdictional sovereignty, territorial sovereignty.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 27.02.2024 թ., փրվել է գրախոսության 01.03.2024 թ., ընդունվել է տպագրության 07.03.2024 թ.: